

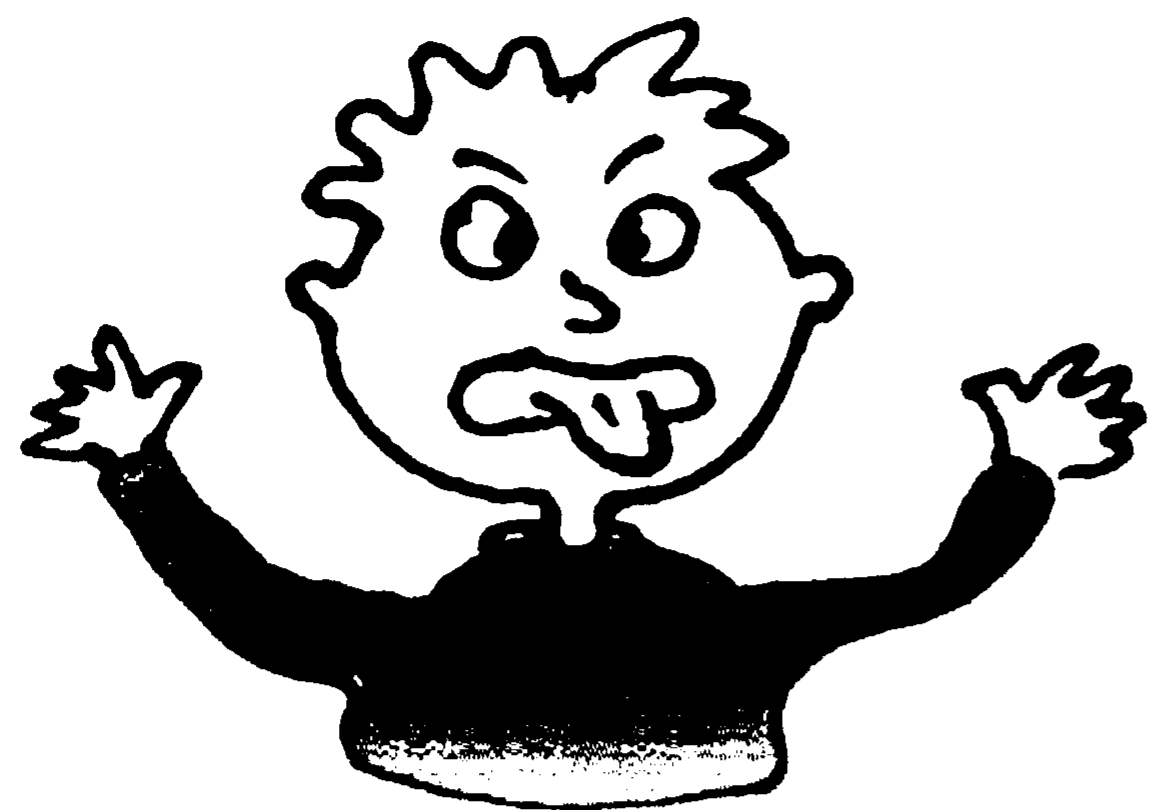
№3 (15), 2010

Дошкілля

журнал для люблячих батьків, педагогів, психологів

ПІДВОДНІ

риффи виховання

Назвемо речі своїми іменами

Чи не в кожному колективі дітей — у дошкільній групі або шкільному класі — обов'язково знайдеться одна дитина, яку вихователі й учителі характеризують як важковиховувану. Традиційно це пов'язують зі шкільним віком. Однак дитина не може одразу стати важковиховуваною. Причини такого прикрого явища зароджуються і виявляються ще в ранньому дитинстві, інколи навіть непомітно для оточення.

Термін «важковиховуваність» означає несприйняття та опір особистості виховним впливам (таких дітей часто називають неслухняними, упертими, вередливими, погано вихованими). Однак **невихованість і важковиховуваність не одне й те саме:** якщо невихованість призводить до несприйняття педагогічних впливів, то важковиховуваність зароджується як протидія виховному процесу. **Серед причин важковиховуваності дітей педагоги і психологи виокремлюють такі:** кри-

зові періоди розвитку, характерологічні особливості особистості (впертість, безвідповідальність, неслухняність та ін.), педагогічна занедбаність, стан здоров'я, стійкий психологічний дискомфорт як наслідок систематичних проблем у навчанні і пов'язаних із цим неприємностей, конфліктності і агресивності, що розвиваються на цій основі. Важковиховуваність також визначають як наслідок недостатнього засвоєння дитиною позитивного соціального досвіду, що унеможлиблює позитивний розвиток особистості. Звідси виникнення неправильних установок у поведінці, неадекватних потреб тощо і, як сумний результат, — важкі діти, школярі, дорослі зі стійкими проявами негативних рис і відхиленнями у поведінці. Але як відбувається поступове перетворення дитини на важковиховувану?

З раннього віку дитина входить у соціальне середовище, і цей процес охоплює оволодіння мовою, засвоєння норм поведінки, моральних цінностей. Перебування дитини в оточенні людей сприяє становленню її соціального досвіду, у малюка формуються поведінка, певні соціальні установки, здатність бути адекватним, розвиваються соціальні потреби. Відбувається поступове

перетворення людського індивіда на особистість, що постійно розвивається. Соціальний досвід, якого дитина набуває у спілкуванні, залежить від різноманітності взаємин з найближчим оточенням. Якість такого досвіду насамперед залежить від того, на чому ґрунтується взаємодія з іншими — на знаннях норм моралі, рівнях сформованого почуття поваги і захищеності чи залежності й страху. **Для малюка необхідно відчувати себе істотою, яку люблять, яка потрібна.** Вбачає вона це у незаперечному та повному прийнятті себе значущими для неї людьми, якими спочатку є батьки, рідні, а потім вихователі та вчителі.

Вибір вирішує все

Щодня дитина отримує певну реакцію дорослих на свої вчинки. Так, коли дії дитини подобаються батькам, її хвалять, заохочують. Та коли її поведінка суперечить уя-

вленням дорослих як про пристойну, вона дістає негативну оцінку. Природно коли батьки кажуть «Ти зробила поганий вчинок», «Своїм вчинком ти образила бусю». Але, на жаль, така оцінка здебільшого поширюється на характеристику особистості самої дитини і на ставлення до неї загалом: «Ти погана дитина!», «Негідник!», «Брехун!», і найгірше «Я тебе не люблю!». Така оцінка сприймається дитиною як негативне ставлення до себе і часто зводиться нанівець те позитивне і цінне, що в-

Для малюка необхідно відчувати себе істотою, яку люблять, яка потрібна. Вбачає вона це у незаперечному та повному прийнятті себе значущими для неї людьми, якими спочатку є батьки, рідні, а потім вихователі та вчителі.

було досягнуто вдалим виховними заходами: «Якщо ви так мене, то й я вам!..». Однак часто буває, що батьки продовжують подібне «виховання» для закріплення виховного ефекту: «Я буду з тобою розмовляти доти, доки ти не виправишся», «У годину ходять лише виховані та слухняні діти, а з тобою соромно!». Вони не розуміють, що такі висловлювання створюють у житті дитини ситуації, які вона не може подолати, до того ж **існування в атмосфері постійного емоційного дискомфорту і напруження виснажує дитячу психіку, призводить до виникнення асоціальної поведінки і провокує розвиток психосоматичних захворювань.**

Повсякденне життя постійно зіштовхує дитину з різними ситуаціями, одні з яких вона вирішує відповідно до засвоєних норм поведінки, інші ж провокують її на порушення правил і брехню. Ці ситуації називають проблемними або ситуаціями вибору. Під час розв'язання цих ситуацій дитина вагається між прагненням вчинити за правилами поведінки або задовольнити свої бажання, навіть якщо вони цим правилам суперечать, і нарешті вирішує їх так:

чинить відповідно до засвоєних норм поведінки, навіть якщо це суперечить її бажанням;

задовольняє свої потреби і порушує правило, не приховуючи цього;

задовольняє свої потреби, порушуючи правила поведінки і приховуючи реальний стан справ від оточення, щоб уникнути осуду.

Підтримка зайвою не буває

У дошкільному віці часто самоствердження дитини набуває форм, що призводять до порушення дисципліни. У неоднотипних ситуаціях (ситуаціях «подвійної мотивації») стикаються безпосередні імпульсивні бажання дітей і вимоги дорослого. При цьому дитина отримує негативну оцінку своєї поведінки.

Однак систематична негативна оцінка поведінки дитини є для неї надзвичайно важкою психотравмальною ситуацією, яку малюк переживає як таку, з якої вийти просто неможливо. Не знайшовши самостійно можливості розв'язати таку ситуацію, дитина прагне якнайшвидше позбутися сильних емоційних переживань, спричинених негативними оцінками дорослого. Дитина протестує, використовуючи такі форми реагування і поведінки, які мають назву психологічного захисту: перекиривляє, дражнить, може вдарити не лише однолітка, а й дорослого. Далі це може спричинити невпинне накопичення конфліктності, агресивності, спотворення характеру, що поглибить соціальну дезадаптацію дитини, спричинити її важковиховуваність, викривлення моральних та життєвих орієнтирів. Отже, **більшість відхилень у соціальному розвитку дитини — результат неправильної поведінки дорослих.**

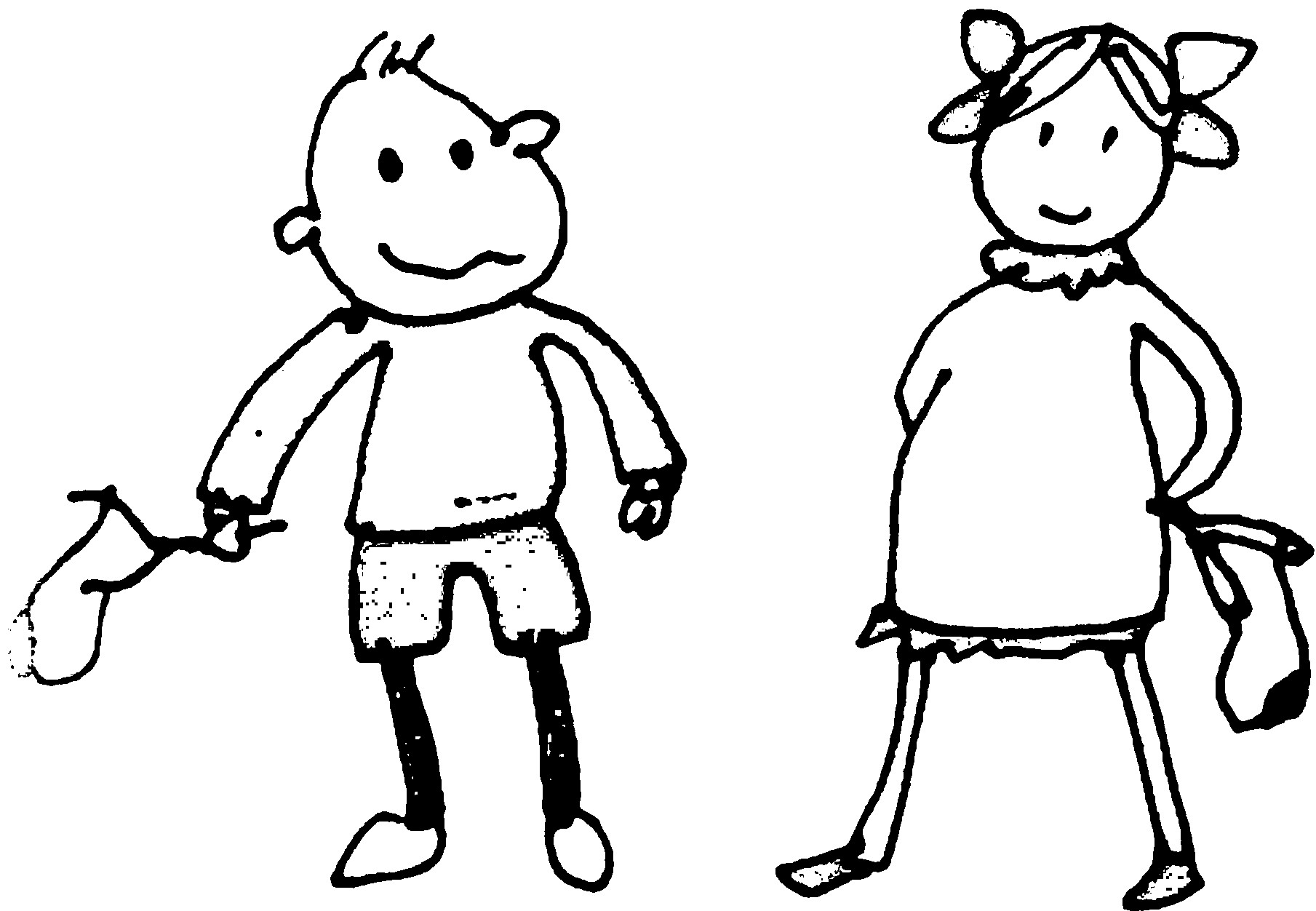
І для хлопчиків, і для дівчаток ніколи не буває мало батьківської любові, і ті й інші прагнуть схвалення, підтримки і захоплення. Важливо, щоб вони знали, що батьки завжди на їхньому боці.

Раніше під важковиховуваною дитиною часто-густо розглядали хлопчиків, дуже рідко — дівчаток. Зараз «важковиховуваною дитиною» можуть бути дівчатка так само як і хлопчики. Це означає, що і батькам, і вихователям треба зважати на те, що малюки відрізняються один від одного насамперед особливостями психіки. Хлопчики і дівчатка по-своєму дивляться і бачать, слухають і чують, говорять і мовчать. Так, наприклад, дівчатка навіть із ранніх років найчастіше виявляють бажання про когось потурбуватися, доглянути, але разом з тим вони нерідко вважають природним повчати і критикувати вчинки інших. Вони вразливіші й чутливіші, для них важливо, хто їх оцінює і як, їм завжди цікаво, яке вони справили враження. Але і для хлопчиків, і для дівчаток ніколи не буває мало батьківської любові, і ті й інші прагнуть схвалення, підтримки і захоплення. Важливо, щоб вони знали, що батьки завжди на їхньому боці.

Науковці виділяють низку чинників, що зумовлюють важковиховуваність.

☹ **Неблагополуччя у сім'ї: неповна сім'я; конфлікти в сім'ї; асоціальний спосіб життя батьків; безвідповідальність батьків у вихованні дітей; брак сімейного захисту, любові до дітей, справжнього батьківського авторитету; прояви насильства, жорстокості.** У таких дітей немає чітких уявлень про дружбу, сміливість, почуття сорому, відповідальність, усталених інтересів, не сформовано інтерес до книги, художнього слова, творчих видів діяльності. У частини дітей через тривале незадоволення будь-яких суттєвих потреб розвиваються неадекватні форми поведінки. Довготривале існування афективних переживань і афективних форм поведінки в дитини призводить до формування відповідного ставлення малюка до інших людей, себе, діяльності.

☹ **Низький рівень педагогічної культури батьків у благополучній сім'ї: прагнення задовольнити всі, навіть нездійсненні бажання дитини; створення умов для всездозволеності; брак контролю за діями і поведінкою дитини.** Така позиція батьків нерідко призводить до неправиль-

ного розвитку особистості. Дитина звикає до особливої уваги, починає ігнорувати інших, а особливо близьких навіть гнобити. Згодом такі діти можуть відзначатися загостреним індивідуалізмом, ненавистю, прагненням до привілейованого становища. Егоїстичні прагнення до отримання задоволень або невміння протистояти ситуації сприяють антисуспільним вчинкам, призводять до нагромадження аморального досвіду поведінки.

☹️ **Відставання дитини у навчанні, переживання нею «ситуації неуспішності»** породжує негативізм, опір, намагання уникнути занять, цікавих колективних справ, почуття власної неповноцінності порівняно з іншими дітьми. Часто невпевненість дитини у своїх силах посилюється надмірною вимогливістю батьків, які прагнуть до того, щоб їхні діти були кращими у навчанні. При цьому не завжди враховуються можливості дитини. Нервові напруження, у якому вона живе через постійний страх бути «невідповідною», дезорганізує все її життя.

☹️ **Негативний характер взаємодії педагога і вихованця.**

☹️ **Певні відхилення у розвитку особистості чи психіці дитини.**

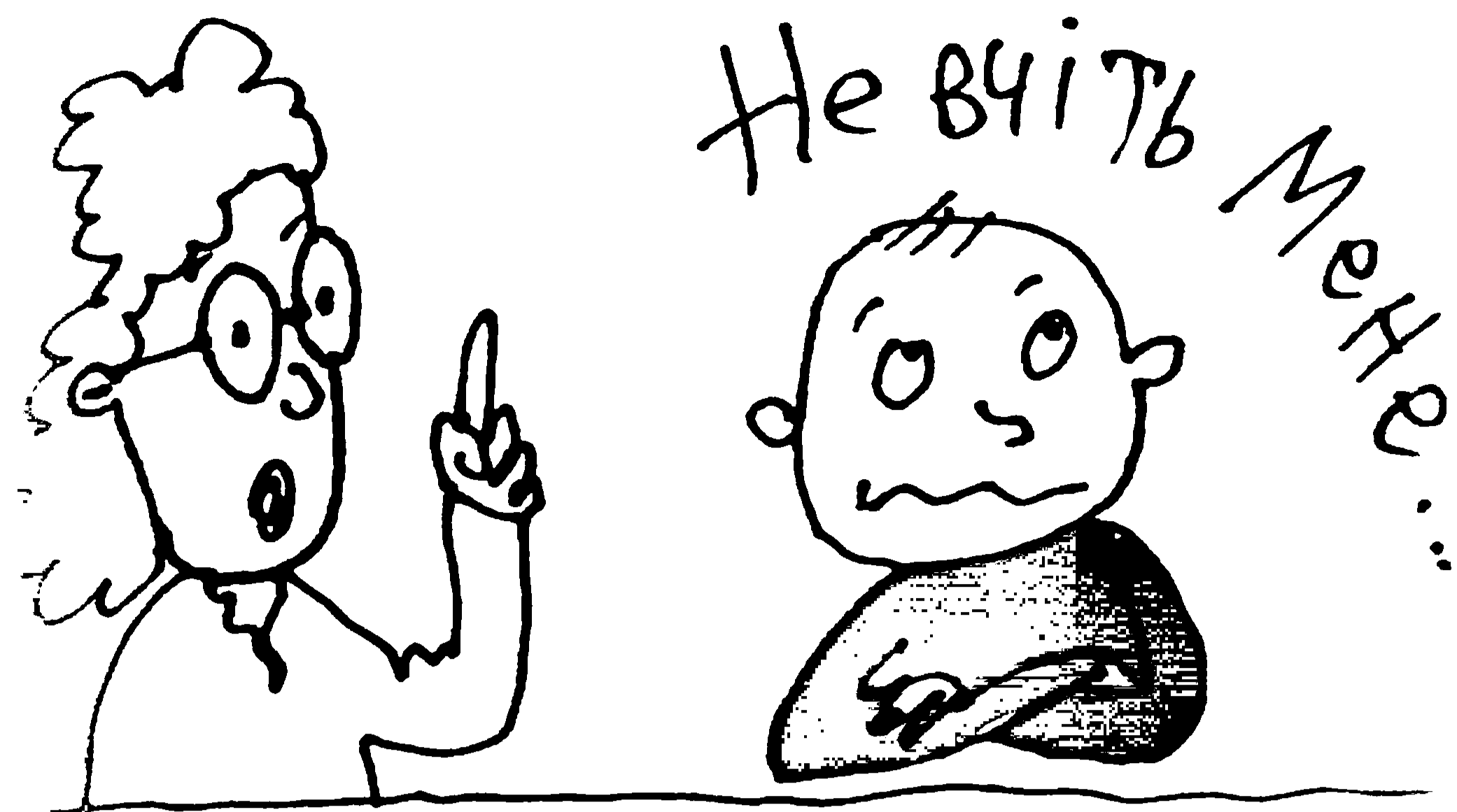
Для подолання важковиховуваності та попередження соціальної дезадаптації доцільно використовувати такі засоби педагогічного впливу:

☺️ **створення для дитини «ситуації успіху».** Для цього слід знайти таку сферу діяльності, у якій дитина може себе проявити. Головне, щоб вона отримувала задоволення, відчувала себе успішною і потрібною. Позитивний досвід переконає дитину в тому, що вона «здібна», не гірша за інших, і ця думка допоможе їй подолати невпевненість у собі. Вихователю і батькам потрібно допомагати дитині розуміти й цінувати свої заслуги і успіх, хвалити її навіть за незначні досягнення, постійно говорити, що дитина здібна і може зробити значно більше і краще, ніж уже досягла. Ключ до успіху у цій ситуації — правильне «переведення» негативної інформації в позитивну — «Я не можу, у мене не виходить» — «Ти все зможеш, у тебе все вийде»;

☺️ **організація дитячого колективу, який забезпечував би позитивний вплив на вихованця.** Якщо дитину взяли до гри, спільної діяльності однолітки, які раніше її відштовхували, дуже швидко в неї зміняться соціальні якості — така дитина

Систематична негативна оцінка поведінки дитини є для неї надзвичайно важкою психотравмальною ситуацією, яку малюк переживає як таку, з якої вийти просто неможливо.

Кожній дитині слід допомогти подолати кризові ситуації, знайти своє місце в колективі однолітків, і кожній потрібна індивідуальна допомога. Головне ж, що потрібно всім дітям, — це увага, зацікавленість у кожному з них. Сприяти розвитку індивідуальних особливостей, тактовно і поступово змінюючи те, що заважає дитині знайти своє місце в житті і своїй сфері інтересів. За умови попередження або подолання зазначених чинників можна уникнути деяких симптомів важковиховуваності, яка зароджується у дошкільному віці, виявляється у молодшому шкільному віці у негативній поведінці, і, нарешті, закріплюється у підлітковому віці й здатна нівелювати позитивні риси особистості і навіть зруйнувати життя людини.

стає менш агресивною, уважнішою і відкритішою для спілкування. Її світогляд збагачується новими уявленнями про людські стосунки і себе: «Я теж гарний», «Я подобаюся іншим дітям», «З ними приємно разом гратися» і т. п. Культурні навички дитини через деякий час також збагачуються новими прийомами взаємодії з пред-

метами навколишнього середовища, оскільки вона може спостерігати і наслідувати ці прийоми у партнерів по грі. Вихователю варто організовувати заняття у групі дитячого садка так, щоб кожна дитина могла якнайповніше виявити свої здібності, а інші діти змогли оцінити її позитивні риси і потягнутися до неї. Своїм особистим доброзичливим ставленням вихователь, а вдома — батьки, інші члени сім'ї сприятимуть визнанню дитини однолітками. Батькам особливо важливо підтримувати і розвивати здатність дитини до дружби і дружніх взаємин з іншими дітьми. Особливо корисно наголошувати, що дитина володіє різними хорошими якостями, які приваблюють до неї добрих друзів: «Тяганко, ти завжди можеш помирити своїх друзів!» тощо;

☺️ **опора на позитивні якості вихованця і його позитивний соціальний досвід.** Вихователь і батьки мають допомогти дитині побачити негативні, непривабливі риси свого характеру або поведінки і накопичувати натомість позитивний досвід переживань, дій, вчинків. Доцільно якомога частіше звертатися до дитини за порадою, визнавати її право на власну думку, надавати їй більше самостійності та відповідальності, які в майбутньому стануть запорукою розвитку ініціативності, почуття обов'язку, власного сумління особистості.

Наталія ГОЛОТА,

доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій дошкільної освіти Інституту розвитку дитини НПУ ім. М. П. Драгоманова, канд. пед. наук, м. Київ